

Zahnitko, Anatolij Panasovyč; Myronova, Halyna

Повні та неповні речення

In: Zahnitko, Anatolij Panasovyč; Myronova, Halyna. *Синтаксис української мови : теоретико-прикладний аспект*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 74-78

ISBN 978-80-210-6350-1; ISBN 978-80-210-6353-2 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128802>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ПОВНІ ТА НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ

1. Статус неповних речень у системі синтаксичних одиниць

Неповне речення – це синтаксичне утворення, в якому одна з ланок його будови не вимовляється і водночас фіксується свідомістю.

Термін вперше увів М.Осадца, який вважав, що неповні речення утворюються в результаті пропуску головних членів речення (підмета, присудка або зв'язки). Пропуск другорядних членів речення, за цим підходом, не може зумовити неповноту речення.

Принципово іншим до визначення неповних речень був підхід Л. Булаховського, Ю. Шереха, які запропонували механізми розмежування неповних й односкладних речень.

У подальшому розгляді сутності та ємності поняття “неповні речення” спостерігається цілий ряд розходжень.

Одні лінгвісти розглядають тільки такі види неповних речень, неповнота яких мотивується контекстом (контекстуально неповні) або ситуацією;

інші дослідники виділяють тільки неповні речення, закінчені за смыслом, які не потребують контекстуально-ситуативного доповнення, на зразок *Я знаю життя з усіх боків і тих, що завжди не задоволені чимось – і в будь-якій ситуації починають тривожитися* (О.Довженко). Л.А.Булаховський називає такі речення **еліпсами**.

Ще інші вчені в межах неповних речень виділяють **власне-неповні** та **еліптичні речення**.

Використовуючи поняття еліптичності, українські граматики інколи прагнули віднайти йому відповідник, підтвердженням чого є вжиток терміна “**еліптичне речення**” С.Смаль-Стоцьким і Ф.Гартнером, а В.Коцовський, О.Огоновський, О.Попович називають такі речення **пропускковими**. Спостерігається тенденція й окреслити коло таких речень. Переважно до неповних відносять речення або без обох головних членів речення, або без присудка.

Послідовне вживання терміна “неповне речення” в українському мовознавстві поширюється в 20-30-і роки ХХ ст. (пор. уже М.Левицький використовує це поняття у своїй “Українській граматиці для самонавчання” (посібник вийшов у 1918 році у м.Ромни)).

2. Загальна характеристика неповних речень

Специфіка повних речень полягає в тому, що кожна їхня позиція матеріально виражена.

У **неповних реченнях**, побудованих за тією самою моделлю, деякі позиції словесно не окреслені, пор.: *В селі о п'ятій* (В.Підмогильний). Наявність обставини часу *о п'ятій* вказує на пропуск дієслова-присудка, що засвідчує неповноту речення. До цього типу відносять інколи речення з обставинами місця *Будинок у селі* (здебільшого їх кваліфікують як двоскладні речення з нульовим присудком).

Безпосередній вияв пропущеного члена ґрунтується або на

- 1) внутрішніх показників речення (форми слів, що утворюють синтаксичну ситуацію граматицим значенням), або на
- 2) зовнішніх показників.

Синтаксична ситуація (внутрішні показники речення) створюється формами залежних членів речення, які своєю роллю можуть вказувати на семантику особи, семантичну специфіку аргумента.

Зовнішньосинтаксичні показники містяться в сусідніх реченнях. І **внутрішні і зовнішні показники** – це власне-мовні чинники.

Але є ще й **позамовні чинники**: 1) ситуація, 2) обстановка мовлення, 3) міміка, 4) жести та ін.

Найчастіше неназваними в реченні виступають **головні члени** речення. Пропуск другорядних членів речення легко встановлюється, коли є залежні слова. З-поміж другорядних членів найчастіше не називається додаток. Обставини й означення не мають залежних слів, тому немає граматичних показників їхнього пропуску. Вияв їхнього пропуску встановлюється за особливостями валентності дієслова-прєдиката.

У діалогійному мовленні може бути пропущена ціла головна частина за наявності підрядної:

- *За що ж тобі дісталося?*
- *Щоб не мудрствував дуже.*

При дієсловах локативної семантики може бути опущеною й обставина, що легко встановлюється із змісту попередніх речень: *Невже ви підете на хутір?* – Комусь треба йти (О.Слісаренко).

3. Типи неповних речень

За умовами пропуску головних чи обов'язкових членів речення неповні речення поділяються на: **власне-неповні** та **еліптичні**.

Власне-неповні у свою чергу поділяються на:

- 1) **контекстуальні** – це такі неповні речення, в яких пропущений член або члени повідомляються в тексті іншим реченням, найчастіше попереднім, пор.: *Ідуть заробітчани... Йдуть та й ідуть, чорні, похилі, мокрі, нещасні, немов каліки-журавлі... Йдуть і зникають у сірій безвісті* (М. Коцюбинський) (у двох останніх реченнях пропущено підмет). *Гонта з залізнякам трубки закурили. Страшно закурили* (Т. Шевченко);

2) **ситуативні** – це речення, в яких головний чи другорядний член пропускається тому, що в ситуації мовлення він мається на увазі та немає потреби його називати. Ситуативними неповними реченнями переважно змальовується життєва ситуація та читач сприймає її ніби зримо: – *Де ж ті книжки?* – *Та ось, у кошику. А в кого ж він їх дістає?* – *У робітників* (А.Шиян) (у другому реченні пропущено підмет *книжки* та наявний нульовий присудок *знаходяться*, його показником є обставина місця *у кошику*; у четвертому реченні пропущено підмет *він*, присудок *дістає*, додаток *їх*). Ситуативні речення широко вживаються в діалогічному мовленні, прямій мові (прямому мовленні), їхній зміст часто допомагає зрозуміти ситуація;

3) **парцельовані речення є результатом** мовленнєвого членування єдиного системного цілого, пор.: *Я нещодавно мав з ним розмову. І приємну, і зрозумілу обом* (А.Яна) і *Нещодавно повідомлялося у пресі, що вже спіймано. Їх обох* (З газ.).

3-поміж парцельованих структур виділяються:

а) неповні парцельовані конструкції, що виражаються однорідними членами з уточнювальним, пояснювальним або іншим аспектом, пор.: *Ми скликали зібрання виборців і він представлявся виборцям. Промовляв* (І. Франко). *Я старий чоловік. Бідний чоловік* (І. Франко). *На Чубинського напав тепер страх. Ганебний, підлий страх* (О. Довженко);

б) власне-парцельовані конструкції, що становлять граматично залежні компоненти попереднього речення, один або кілька його другорядних членів.

Інтонаційно оформляються як окремі речення для комунікативного навантаження: *Я скучила за дивним зойком слова. Мого народу гілочка тернова* (Л. Костенко). *Він твердо ставить кам'яну стопу. Йдемо крізь ніч, крізь бурю у степу. Крізь дощ і сніг, дебати і дебюти* (Л. Костенко);

4) **обірвані речення** – це конструкції, що є незавершеними в силу певних ситуативно-прагматичних чинників. Такі речення є незакінченими і в змістовому, і в структурному, і в інтонаційному плані. Термін “речення” на позначення таких конструкцій використовується тому, що в них чітко виражені ознаки речення. Їхня нереалізація визначена позамовними чинниками. Віднесення таких утворень до контекстуально неповних мотивується тим, що вся інформація компенсується попередніми реченнями – контекстом, пор.: *Я не Ганна, Не наймичка. Я... Та й оніміла* (Т. Шевченко) (в обірваному реченні *Я...* не названо присудка з позначенням *твоя мати* (можливий присудок), що є відомим з усього попереднього тексту); *Уже й час літній настав, спека стоїть нестерпна, а тут в холодочку ми сидимо і згадуємо, а ви...* (В. Підмогильний) (у цьому реченні опущено присудок *працюєте*);

5) **еліптичні речення** – неповні речення, в яких уява про пропущений член речення безпосередньо встановлюється із власного змісту та будови, насамперед зі значення та форми синтаксично залежного слова. Еліптичні речення (від ст.-гр. *elleipsis* “нестача”, “пропуск”) надзвичайно емоційно насичені, експресивно забарвлені: *Прощався – й на двір* (І. Гнатюк) – пропущено *поспішив, кинувся, пішов, побіг*; *У Львові – нове товариство* (З газ.) – пропущено *створилося, постало*.

З-поміж еліптичних неповних речень виділяються речення з еліпсом:

1) **присудка** / єдиного головного члена односкладного речення зі значенням:

а) руху, переміщення в просторі: *А москалі їй назустріч, Як один, верхами* (Т.Шевченко). *Оставайся шукать батька. А я вже шукала... Та в ліс з шляху, як навісна* (Т.Шевченко) – пропущено дієслово типу *їдуть, кинулась, побігла, подалась*;

б) наказу, просьби, побажання, заклику, привітання, запитання та ін., пор.: *З приїздом!* (усвідомлюється відсутність дієслова, оскільки іменник у род. або орудн. в. сприймається тут придієслівно), тобто *Вітаю вас з приїздом! Я вітаю з приїздом! Доброго здоров'я!*;

в) буття: *Але раптом – тривога* (О.Довженко). *Пил і вітер в обличчя* (В. Сосюра). *Мене всі потроху не любили за мій язик. Все, що на умі, то й на язиці* (Панас Мирний);

г) мовлення: *Мати до малої: “А ти не прислухайся, Катре, спи”* (С. Васильченко). *Миколка своє: “Та, мамо, що їсти”* (А.Тесленко);

г) сприймання (*бачити, глядіти, дивитись, роздивляться, запримітити, чути* і под.): *Хлопчина раз на маму*;

д) запитання: *Чого ви? – спитав старий учитель* (О.Слісаренко). *Що йому до мене? – подумав Чмир* (О.Слісаренко);

2) **підмета** у двоскладному реченні або додатка у двоскладному чи односкладному реченні: *Підійшов та співає чарівні пісні; Хлопець раптового кинув у вікно; Так ти хочеш веселої?*;

3) **предикативного слова** в односкладному реченні типу *можна, треба, необхідно* за умови наявності інфінітива, зрідка – його відсутності: *Чого я думаю? У попи, А як не хоче, то на Січ, і там не згине вражий хлопець. Ити лиш в хату...* (Т. Шевченко);

4) **інфінітива** в односкладному реченні за наявності предикативного слова: *Тобі це слід; Пора на потяг*;

б) **вільні синтаксеми**. На межі між повними та неповними реченнями перебувають так звані **вільні синтаксеми**. Такі вільні синтаксеми є неподільними семантико-граматичними утвореннями, що в готовому вигляді беруть участь у побудові будь-якого речення та стають його конструктивною частиною, пор. заголовки статей: *У тісному зв'язку з життям. На крилах пісні. Грам до грама. На порозі весни. Через маленький сірничок. За права націй, за права людини* (З преси).

Вільні синтаксеми відрізняє від неповних речень те, що для них не властивими є головні члени, які так чи інакше можуть відновлюватися. В переважній більшості випадків назва статті виступає темою, а саме в таких випадках найчастотнішими постають вільні синтаксеми, які своїм змістом співвідносяться з текстом статті як частина з цілим, зміст статті виступає ремою. Саме в цьому виявляється спорідненість вільних синтаксем з неповними реченнями контекстуального типу.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання I

Підкреслити члени речення, зробити повний синтаксичний розбір контекстуально та ситуативно неповних речень.

Тихе батьківське поле за поліським селом розляглося. Все чекає когось, не діждеться когось (М.Сингаївський). Сім десятків дідові старому, Сам незчувсь, коли і відгуло (В.Симоненко). Йде Данило хутко, бо високий на зріст і цибатий, як лелека (Григір Тютюнник). Віктор прийшов у суботу. В кепці набакир, у начищених до блиску хромовиках, вродливий і прилизаний, мов плакат (В.Симоненко). Микола підводиться з лавки, робить для розминки кілька вільних помахів руками, потім каже задумливо:

— На добраніч тобі, Вірунько. Вітаю твоє класичне чекання. Вітаю в тобі Ярославну, що сумувала колись на валу.

— Тобі все жарти.

— Ніяких жартів. Жінки, по-моєму, перевершують чоловіків відвагою почуття і його красою... Коли я бачу жінку в любові, у святості чекання, мені хочеться вклонитися їй! (О.Гончар).

Завдання II

Підкреслити члени речення, зробити повний синтаксичний розбір еліптичних речень.

В сльозах, як в жемчугах, мій сміх. Сьогодні ж теплінь, і понова, і проріст трав, і день ясний... (Олександр Олесь). Моя любове! Я перед тобою (Л. Костенко). Дорога до лісу низова, де-не-де перелита повинню, хоч і не глибоко. Аж ось і ліс. (Григір Тютюнник). Федір Несторович зупинився, ...обізвався весело і рушив далі. Край селища звернув у вуличку, заслану димом — палили огудиння на грядках — і зупинився (Григір Тютюнник). Порожня бочка гучить, а повна мовчить (Народна творчість).Наді мною листя скрізь зелене (О. Маковей).

Завдання III

Підкреслити члени речення, визначити структурний тип речень.

Купив уранці два тюльпани, один віддав тобі (Р. Лубківський). Колос повний до землі гнеться, а порожній догори стирчить (Народна творчість). Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить (Л. Костенко). Жайворонок над полями, соловейко над гаями. Той під хмарами дзвенить, інший у гіллі свистить (Г. Сковорода).. Україні (В.Симоненко). Ти щось мені говориш. Твоя краса цвіте в моїх очах (В.Симоненко). Одні залюблені в старі мости. Ті – в музику. А ті – в старі томища (Б. Олійник).